

Історичні нариси

Цимбалюк В.І.

Інститут нейрохірургії ім. акад. А.П.Ромоданова НАМН України, Київ, Україна

Академік Ромоданов Андрій Петрович – розбудовник української нейрохірургії

*Учитель! Перед іменем твоїм
Дозволь смиренно стати на коліна...*

М.О.Некрасов

В історії української науки є знакові постаті, які відіграли вирішальну роль у її розвитку. Такою знаковою фігурою в історії української нейрохірургії є академік А.П. Ромоданов.

Минув уже 20 років з того часу, як академік А.П. Ромоданов передчасно пішов з життя, але й досі боляче щемить серце, коли згадуєш цю велику Людину, патріота

України й української нейрохірургії, будівничого Інституту та його керманіча упродовж 30 років. Його життєвий шлях унікальний. Творчий спадок – величезний. Він сповідував одну ідею – служити науці і людям.

Андрій Петрович гідно продовжив справу свого вчителя і наставника професора Арутюнова Олександра Івановича, котрий 13 років керував Київським науково-дослідним інститутом нейрохірургії (з квітня 1951р. до 1964 р.). У 1964 році Олександр Іванович переїхав до Москви, де очолив Інститут нейрохірургії ім. М.Н. Бурденка. Директором Київського НДІ нейрохірургії призначили професора А.П. Ромоданова.

Багато написано про академіка А.П.Ромоданова його учнями, друзями та послідовниками (3 монографії, десятки статей у профільних журналах світу, велика кількість публікацій у вітчизняних мас-медіа). Але викладаючи послідовно історію української нейрохірургії в персоналіях, було б несправедливо, якби ми не згадали основні віхи життя і багатогранної творчості цієї визначної людини.

Народився А.П. Ромоданов 11 листопада 1920 року в місті Лубни на Полтавщині в сім'ї священника, вчителя та громадського діяча Петра Дмитровича Ромоданова й Олени Дмитрівни Грекової. Бурхливі

Андрій Петрович Ромоданов

20-ті роки ХХ століття позбавили можливості батька Андрія Петровича отримати високий духовний сан. Після довгих поневірянь у 1927 р. сім'я Ромоданових переїжджає до Києва, де Петрові Дмитровичу вдається влаштуватися вчителем. У період юнацтва і професійного становлення Андрій Петрович зіткнувся з усіма історичними колізіями ХХ століття – репресією батька в 1937 р., реабілітованого посмертно лише у 1965 р., Великою Вітчизняною війною, труднощами повоєнного часу.

Доросле життя А.П. Ромоданова розпочалося у 1938 р., коли треба було обирати майбутню професію. Спочатку планував стати інженером, але вчасно зробив правильний вибір і вступив до Київського медичного інституту. Його безпосередніми вчителями були такі корифеї медицини, як М.С. Спіров, М.Д. Стражеско, Б.М. Маньковський та багато інших. Однак Велика Вітчизняна війна внесла свої корективи в життя Ромоданова. Закінчивши у 1942 р. 5 курсів прискореного випуску Київського медичного інституту, евакуйованого у м. Челябінськ (Росія), Андрій Петрович був мобілізований до лав діючої армії Західного фронту, що дислокувалася на той час під Москвою. Пройшов бойовий шлях від Москви до Берліна у званні капітана медичної служби і на посаді командира медико-санітарного взводу танкового корпусу 3-ї Гвардійської танкової армії у складі 1-го Українського фронту. Брав участь у звільненні Праги, де зустрів Перемогу. 13 травня 1945 р. завершився бойовий шлях Андрія Петровича та розпочався новий етап у житті – становлення як нейрохірурга, вченого, педагога, організатора.

Доля і Господь були прихильними до А.П. Ромоданова. Живим і неушкодженим він повернувся з війни – найбільш жорстокої і кривавої за всю історію людства. У цій війні тільки за 1 добу гинуло до 14 тис. воїнів. Середній термін життя солдата на передовій аж 1,54 дня, медичного працівника – 1,7 дня. А багатотонні броньовані танки зберігали боєздатність на передовій не більше 3-х діб. Втрати, яких зазнали медики під час війни, склали 210601 життя, при цьому 88,2% втрат прийшлося на рядових і сержантів, які безпосередньо діяли на полі бою.

Медичні працівники самовіддано боролися за життя і здоров'я поранених бійців. За героїзм і мужність у боротьбі з фашистами 44 медичним працівникам присвоєно звання Героя Радянського Союзу. За час війни 285 медпрацівників були відзначені найвищою нагородою СРСР – орденом Леніна, 3500 – орденом Червоного Прапора, 15000 – орденом Вітчизняної вій-

ни I ступеня, 86500 – орденом Червоної Зірки, близько 10000 – найвищою солдатською відзнакою – орденом Слави. Більше 20 керівників медичної служби і головних хірургів фронту нагороджені полковницькими орденами. За цими цифрами – героїзм і самовідданість медичних працівників.

Андрій Петрович був на передовій в 1941 р. як молодший лікар полку, а в кінці війни – як командир медико-санітарного взводу Третьої гвардійської танкової армії, якою командував легендарний маршал П.С. Рибалко. А танкові армії, пробиваючи оборону ворога, проникали далеко в ворожий тил, де фронт і передова були повсюди.

За весь період війни з 1942 до 13 травня 1945 р. Андрій Петрович тільки один раз лікувався в госпіталі з приводу виразкової хвороби дванадцятипалої кишки. В подальшому ця хвороба не давала йому спокою все життя.

Пам'ять про лихоліття війни, біль втрат колег і друзів залишилися в серці А.П. Ромоданова назавжди. Особливо дорогою для нього була перша військова нагорода – медаль «За бойові заслуги», якою Андрій Петрович був відзначений у 1942 р. за розробку методу поповнення крові при критичних крововтратах, що дало змогу врятувати життя тисячам поранених.

Вже у роки війни молодий хірург чув про свого майбутнього вчителя, талановитого військового хірурга Олександра Івановича Арутюнова, але зустрітися тоді їм так і не довелося.

Проїшовши усі труднощі воєнного часу, коли треба було цілодобово оперувати у польовій операційній, брати зброю до рук, захищаючи поранених, Андрій Петрович залишився вірним високим моральним принципам, закладеним ще в дитинстві батьками. Йому були притаманні любов до людей, велике милосердя до хворих, особливо до дітей, і водночас мужність та рішучість під час вирішення складних проблем.

Повернувшись з фронту з двома орденами Вітчизняної війни, двома орденами Червоної Зірки, медалями «За бойові заслуги», «За взяття Берліна», «За звільнення Праги», «За перемогу над Німеччиною», Андрій Петрович знову постав перед вибором – ким бути? Для молодого талановитого військового хірурга були відкриті усі шляхи: вченого, лікаря, адміністратора, військового тощо. Але він обрав найскладніший – творити нейрохірургічну службу в Україні.

Після війни повернувся до Києва. Наставник А.П. Ромоданова в ті роки ректор Київського медичного інституту Лев Іванович Медвідь порекомендував молодого хірурга головному нейрохірургові Наркому охорони здоров'я України, завідувачу нейрохірургічної клініки Київського психоневрологічного інституту Олександрові Івановичу Арутюнову, найближчим помічником і однодумцем якого впродовж 18 років був Андрій Петрович.

З 1946 до 1949 р. А.П. Ромоданов – аспірант Київського психоневрологічного інституту. Розпочався новий життєвий етап – формування Андрія Петровича як вченого. Темою його кандидатської дисертації була надзвичайно важлива для післявоєнного періоду проблема діагностики та хірургічного лікування травматичних гранульом головного мозку. Матеріали дисертації, захищеної у 1949 р., стали основою монографії «Травматические гранулемы головного мозга» (1955 р.).

1950 рік став найважливішим у становленні української нейрохірургії. Того року створений Київський науково-дослідний інститут нейрохірургії. Андрій Петрович став завідувачем дитячої клініки. А вже в 1951 р. молодого хірурга призначили заступником директора Інституту з наукової роботи.

У наступні роки одним із пріоритетів у науковій діяльності А.П. Ромоданова стало вивчення особливостей патогенезу та клінічного перебігу нейрохірургічної патології у дітей. Найдетальніше Андрій Петрович досліджував особливості локалізації, клінічних проявів та принципи хірургічного лікування пухлин головного мозку. Ним були сформульовані поняття «внутрішньочерепна гіпертензія як патофізіологічна ситуація» і «синдром внутрішньочерепної гіпертензії» як її клінічний прояв. Тоді було визначено дослідницьке завдання – вивчення ролі механізмів компенсації (гемодинамічних, ліквородинамічних, нейрогенних, структурно-морфологічних тощо) при підвищенні внутрішньочерепного тиску, а потім і при різних вогнищевих ураженнях головного мозку. Результати досліджень були покладені в основу докторської дисертації Андрія Петровича «Опухоли головного мозга у детей» (1963 р.), а потім монографії на цю ж тему (1965 р.).

Коло наукових інтересів А.П. Ромоданова в нейрохірургії дитячого віку не обмежувалося лише вивченням проблем пухлин головного мозку. Важливим напрямком його досліджень була розробка методів нейрохірургічної корекції вродженої патології центральної і периферичної нервової системи, зокрема, особливості клініки, діагностики і хірургічного лікування різних варіантів краніостенозу, спинномозкових гриж тощо. Паралельно під керівництвом А.П. Ромоданова вивчали проблеми діагностики та лікування пухлин спинного мозку у дітей, що знайшло відображення у монографії «Опухоли спинного мозга».

Окремим напрямком наукової діяльності А.П. Ромоданова, починаючи з 1968 року, було вивчення проблем нейрохірургічної допомоги новонародженим з пологовою черепно-мозковою травмою. Саме Київський інститут нейрохірургії був одним з перших центрів у колишньому Радянському Союзі, де почали розробляти принципи та методи діагностики, хірургічного лікування цієї важкої патології. Особливо детально вивчали патологічну анатомію внутрішньомозкових уражень у новонароджених, патогенез їх формування, роль і механізми супутніх порушень кровообігу головного мозку. Результати дослідження цієї проблеми висвітлені в монографії А.П. Ромоданова і Ю.С. Бродського «Родовая черепно-мозговая травма» (1981 р.), за яку автори були удостоєні премії ім. М.Н. Бурденка (1982 р.). Розуміючи важливість надання спеціалізованої нейрохірургічної допомоги таким хворим, А.П. Ромоданов став ініціатором створення в Україні спеціалізованих дитячих нейрохірургічних відділень в обласних центрах і великих містах.

У 1964 році, після переведення академіка О.І. Арутюнова на посаду директора Московського інституту нейрохірургії, Андрія Петровича Ромоданова обирають директором Київського науково-дослідного інституту нейрохірургії, який на довгі роки став для вченого місцем втілення наукових, педагогічних та ор-

ганізаційних ідей. Зокрема, в Інституті нейрохірургії розпочалося комплексне вивчення основних напрямів нейрохірургії: нейроонкології, нейротравматології, судинної, спінальної нейрохірургії, кількома роками пізніше – функціональної та стереотаксичної, відновної нейрохірургії з поступовим впровадженням результатів досліджень у практичну нейрохірургію.

А.П. Ромоданов був ініціатором застосування хіміотерапії в лікуванні злоякісних пухлин головного мозку, що здобуло широке впровадження в нейрохірургічних клініках України. Під керівництвом А.П. Ромоданова були розроблені основні принципи комбінованого (хірургічного, хіміотерапевтичного, радіологічного, імунологічного тощо) лікування злоякісних пухлин.

У 70–80-х рр. ХХ століття, в умовах зростання показників інвалідності та смертності внаслідок судинної патології головного мозку, в Інституті нейрохірургії під керівництвом А.П. Ромоданова почали розробляти нові методи діагностики і лікування нетравматичних внутрішньочерепних крововиливів та ішемічного ураження мозкових судин, принципи ендovasкулярного лікування судинних захворювань головного мозку.

Андрій Петрович упродовж усієї своєї наукової діяльності приділяв велику увагу вивченню надзвичайно важливої медико-соціальної проблеми — черепно-мозкової травми. Під керівництвом А.П. Ромоданова цю проблему вивчали з погляду особливостей її перебігу на тлі соматичної патології, алкогольної інтоксикації, імунологічного стану пацієнтів.

Значну увагу Андрій Петрович надавав вивченню різноманітних аспектів функціональної та відновної нейрохірургії: стереотаксичному лікуванню патології екстрапірамідної системи, нейрохірургічному лікуванню епілепсії, больових синдромів тощо. Саме він був ініціатором створення у 1974 році першої на теренах колишнього СРСР клініки функціональної нейрохірургії. За розробку методу кріодеструкції в нейрохірургії академік А.П. Ромоданов і професор О.О. Лапоногов були удостоєні Державної премії УРСР (1978 р.).

Фундаментальні знання та прозорливість допитливого вченого давали змогу А.П. Ромоданову йти завжди в ногу з часом, а часто й на крок попереду. Андрій Петрович першим у країні виніс на обговорення громадськості важливість застосування психохірургії, розробка якої була необґрунтовано призупинена в Україні.

У 1988 р. А.П. Ромоданов уперше в країні організував відділення реабілітації нейрохірургічних хворих у структурі Інституту нейрохірургії, відповідну кафедру при Київському інституті удосконалення лікарів і надалі – Всесоюзний реабілітаційний центр на базі цієї ж кафедри.

З ініціативи вченого в 1988 році в Інституті почало функціонувати відділення відновної нейрохірургії. У відділенні поряд із традиційними хірургічними методами розробляються та впроваджуються новітні методи відновного лікування різних нейрохірургічних захворювань.

Академік А.П. Ромоданов є автором понад 450 наукових праць, у тому числі 25 монографій, 23 авторських свідоцтв, присвячених основним розділам нейрохірургії.

Ставши відомим ученим, організатором і громадським діячем, Андрій Петрович ніколи не забував про

вдосконалення хірургічної майстерності. Почавши свій шлях в медицині як військовий хірург, він на все життя залишився вірним нейрохірургії, яка для нього стала і працею, і хобі, і самим життям. Як згадують колеги Андрія Петровича, він майже ніколи не брав відпустку влітку, коли більшість завідувачів відділень відпочивали, сам оперував найскладніших хворих. Хірургом залишався в усьому: в стилі життя, характері, навіть в одязі. Ніколи не одягав так званих «професорських» халатів з комірцем, а завжди, до останнього дня, носив закриті, хірургічні.

Одним із пріоритетів своєї діяльності А.П. Ромоданов вважав необхідність розвитку та зміцнення нейрохірургічної мережі в Україні. Він робив усе можливе, щоб нейрохірургічна допомога була максимально наближена до хворих в усіх куточках України: були впроваджені проекти спеціалізованих міжобласних нейрохірургічних центрів, спеціалізованих бригад швидкої медичної допомоги в Києві та обласних центрах України. Зараз нейрохірургічну допомогу в Україні надають понад 100 нейрохірургічних і нейротравматологічних відділень.

Академік А.П. Ромоданов стояв біля витоків формування Української асоціації нейрохірургів, яка почала свою роботу вже після його смерті, наприкінці 1993 р., й об'єднала всіх нейрохірургів України.

Однак, незважаючи на всю багатогранну діяльність академіка Ромоданова, для нас, його учнів, Андрій Петрович є передовсім талановитим педагогом, Учителем, творцем нейрохірургічної школи в Україні. Свою педагогічну діяльність А.П. Ромоданов розпочав як виконувач обов'язків завідувача кафедри нейрохірургії Київського інституту удосконалення лікарів, на якій, починаючи з 1959 р., потім багато років працював доцентом.

У 1986 р. Андрій Петрович очолив кафедру нейрохірургії Київського медичного інституту імені академіка О.О. Богомольця (нині Національний медичний університет імені О.О. Богомольця), базою якої з вересня 1986 р. став Київський науково-дослідний інститут нейрохірургії. У період завідування кафедрою (з 1986 до 1993 р.) Андрій Петрович здійснив докорінну перебудову викладання нейрохірургії у вищих медичних навчальних закладах України. Було переглянуто навчальні плани, підготовлено новий курс лекцій, видано низку монографій, зокрема «Атлас операцій на головному мозге» (1986 р.), «Методические рекомендации для преподавателей к проведению практических занятий по нейрохирургии на лечебном факультете» (1987 р.), створено новий підручник з нейрохірургії для студентів вищих медичних навчальних закладів.

Об'єднання Інституту нейрохірургії і кафедри нейрохірургії Київського медичного інституту імені академіка О.О. Богомольця дало змогу організувати в 1987 р. єдиний у колишньому СРСР факультет удосконалення викладачів кафедр та курсів нейрохірургії вищих медичних навчальних закладів. Того ж року за ініціативи А.П. Ромоданова організовано перше в країні навчально-науково-виробниче об'єднання «Нейрохірургія», до складу якого увійшли Київський НДІ нейрохірургії, кафедра нейрохірургії Київського медичного інституту, кафедри нейрохірургії та реабілітації Київського інституту удосконалення лікарів, а

також нейрохірургічні відділення лікувальних установ м. Києва.

Нині представники школи А.П. Ромоданова очолюють наукові підрозділи ДУ «Інститут нейрохірургії», кафедри нейрохірургії вищих медичних навчальних закладів та інститутів удосконалення лікарів, обласні і міські нейрохірургічні відділення України і країн СНД, працюють у країнах далекого зарубіжжя.

Під керівництвом академіка АМН СРСР, НАН і АМН України А.П. Ромоданова виконано 30 докторських і 52 кандидатські дисертації.

Як різнопланова та енергійна особистість Андрій Петрович наукову роботу поєднував з державною і громадською діяльністю. Ще в період становлення Інституту нейрохірургії він був обраний головою профкому, потім, працюючи директором Інституту, обирався депутатом Верховної Ради СРСР 10 та 11-го скликань, був головою українського відділення товариства «СРСР–Франція», головою Республіканського товариства тверезості. Де б не доводилося працювати А.П. Ромоданову, він скрізь займав активну громадянську позицію. Учений був членом Президії АМН СРСР (1974–1991 рр.), заступником голови Всесоюзного і головою Республіканського товариства нейрохірургів, академіком РАМН (з 1991р.), академіком НАН України (з 1992 р.), академіком та членом Президії АМН України (з 1993 р.). У 1980 р. академік А.П. Ромоданов був удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці. Він відзначений 25 нагородами, серед яких 9 орденів (два ордена Леніна, орден Жовтневої революції, орден Трудового Червоного Прапора, орден Вітчизняної війни I та II ступенів, два ордени Червоної Зірки і польський орден «За заслуги»).

Андрій Петрович був відповідальним редактором розділу «Нейрохірургія» Великої медичної енциклопедії та розділу «Медицина» Української радянської енциклопедії, членом редколегії журналів «Вопросы нейрохирургии», «Клінічна хірургія», «Клінічна медицина», «Surgical neurology», «Acta neurologica», «Neurosurgery», «Surgical Neurology», «Acta Neurochirurgica», «Zentralblatt fur Neurochirurgie» та ін.

Це основні офіційні дані.

А яким же був А.П.Ромоданов поза офіціозом?

Звичайний трудовий день Андрія Петровича був напруженим, сповненим клопотів, хвилювань, боротьби за людське життя. Вставав він завжди рано, о 6.00, робив зарядку (вдома в робочому кабінеті був тренажер), приймав душ. Потім – легкий сніданок. О 9-й годині завжди був на роботі. Любив ходити пішки. Іноді автомобіль підвозив його до вул. Мануїльського, а до інституту він вже йшов пішки. У свій кабінет на третьому поверсі Андрій Петрович (навіть у 70 років) піднімався по сходах (ліфтом не користувався). Обідав, як правило, дома. До їжі був невибагливим. Обмежував себе в гострому і жирному в зв'язку з виразковою хворобою дванадцятипалої кишки. У період загострення, весною та восени, коли Андрія Петровича турбував голодний біль, кухарі інституту готували йому дієтичні страви. Якщо не було ніяких засідань, зустрічей, комітетів, йшов додому. Вечеряв о 19-й годині, пізніше не їв нічого.

Телевізор не любив, вважав це заняття марним витрачанням часу. Дивився тільки програму «Время».

Правда, любив спортивні передачі, особливо футбол і хокей. Пристрасть до спорту залишилась з юності. У шкільні роки прекрасно грав у хокей в команді «Динамо». А після війни разом з колегами – молодими нейрохірургами – любив грати у волейбол. Завдяки високому зросту, стрибучості та спортивній підготовці Андрій Петрович бун непоганим гравцем.

Лягав спати о 23.00. Якщо потрібно було підготувати лекцію чи доповідь, працював до пізньої ночі.

Хобі не було, не мав часу. Єдиним його хобі була нейрохірургія. Ймовірно, і досяг таких професійних успіхів тому, що не розкидався на дрібниці.

Найбільше задоволення отримував від творчої роботи. Дружина академіка Ганна Сергіївна Янковська розповідала: «Якщо робота ладилась, то Андрій Петрович виходив з кабінету, посміхався, цілував мене, був дуже задоволений». Мабуть, у цей момент у нього виділялась найбільша кількість ендорфінів.

У гості ходив, але частіше на прохання дружини, бо зазвичай дома його чекала маса незавершених справ.

Палив цигарки тільки на фронті, а потім раз і назавжди кинув. До алкоголю був байдужий. Але якщо виникала ситуація, коли треба було випити, вважав за краще горілку. Хоча дуже добре розбирався у винах і особливо в коньяках. Завжди жартував з дружини: «Ти так добре на всьому розумієшся, а ось відрізати один коньяк від іншого не можеш».

Весною, влітку і восени любив працювати в саду. Сім'я Ромоданових з квітня до глибокої осені жила в своєму будинку в Ірпені (8 км від Києва). Тільки на зиму вони переїжджали в міську квартиру.

В одязі був невибагливий. Зазвичай сорочки і краватки підбирала Ганнуса (так, люблячи, Андрій Петрович називав дружину).

Це був високий, статний, спортивної статури чоловік з сивим волоссям і правильними рисами обличчя. Після першої зустрічі з А.П. Ромодановим у мене склалося враження, що це дуже суворий і владний чоловік. Чесно зізнаюсь, будучи клінічним ординатором, я в душі навіть побоювався його.

Суворість і академізм під час обходів, детальні розбори на конференціях, професійно точні зауваження, окрім статусу Андрія Петровича як директора, відрізняли його від інших співробітників, які теж давно працювали в інституті.

Але пізніше, коли мені вдалося ближче познайомитися з А.П. Ромодановим, я зрозумів, як помилявся із самого початку. За маскою суворості ховалося зовсім інше обличчя і добра, щира душа. Насправді Андрій Петрович був людиною досить вразливою. Зараз я можу сказати, що зовнішня суворість була йому необхідна як керівнику великої установи, але це була його компенсаторна маска, за якою він приховував свою тонку, чутливу душу.

А.П. Ромоданов дуже переживав після невдалих операцій, болісно реагував на несправедливість і тим паче на необ'єктивні випадки на свою адресу. Пригадую, як на засіданні партбюро зачитували анонімного листа, переданого з райкому партії. У ньому йшлося про те, що Андрій Петрович – син священика. Пам'ятаю його бліде, нездорове обличчя. Я ще не знав тоді, що через цей лист загостриться виразкова хвороба, недуга, від якої Андрій Петрович

страждав з 1942 року і з приводу чого лікувався у військовому госпіталі.

Ми, лікарі, розуміємо, що виразкова хвороба найчастіше буває у людей з чутливою, тонкою нервовою системою, легко вразливих, для яких навіть невелика невдача стає пусковим моментом для субстресового стану.

Ця тонкість і душевна чуйність особливо проявлялись у стосунках з друзями та близькими. З особливою увагою і теплотою Андрій Петрович ставився до своїх бойових побратимів. Якщо на порозі Інституту з'являвся хтось із фронтних друзів, він кидав усе, біг назустріч, обнімав і цілував, а потім вони довго розмовляли в директорському кабінеті. Спогади про війну і друзів воєнного часу робили Андрія Петровича настільки сентиментальним, що на очах у нього виступали сльози, а голос змінювався від хвилювання.

Ця чуттєвість натури проявлялася і в ставленні до жінок. Ромоданов не міг не подобатися жінкам. Вони завжди були його союзниками. Він приваблював їх своєю поведінкою, манерами. У той час у службових справах в кабінет директора часто заходили жінки, котрі займали високі керівні посади, жінки – працівники КРУ, і, вітаючись, по-чоловічому подавали йому руку. Він галантно брав її двома руками, нахилився з висоти свого зросту і цілував, давав зрозуміти, що вони перш за все – жінки. У розмові завжди дуже тонко і вміло робив таким жінкам компліменти, що відразу знімало ту напругу, яка зазвичай буває у складних ситуаціях чи під час перевірок.

Андрій Петрович у всі періоди свого життя був по-чоловічому красивим. 6 листопада 1986 року, напередодні його 68-ліття, я запитав у співробітниці А.Мартиненко, яка працювала в Інституті з дня його заснування і добре знала всіх, яким вона запам'ятала молодого Андрія Петровича, коли він уперше прийшов в Інститут. Вона посміхнулась, і обличчя її помолоділо (а їй тоді було 76 років): «Він був високий, худорлявий і дуже красивий». Його стрункість особливо підкреслювала військова форма, яку він носив, коли повернувся з фронту.

До речі, про форму. Протягом багатьох років після війни Андрій Петрович ходив у військовій формі, бо не було грошей, щоб купити костюм та пальто. Всі свої демобілізаційні гроші він потратив на каракулеву шубу для Ганнусі, а сам 5 років ходив у шинелі та чоботах з якимось рудим відтінком.

В останні роки життя Андрій Петрович все менше і менше бував в операційній. Він більше займався адміністративною роботою, будівництвом нових корпусів і реорганізацією Інституту, підготовкою молодих нейрохірургів. Хоча залишався фізично міцним, витривалим, але зір і точність рухів вже були не ті, і після декількох дуже важких операцій він знайшов у собі мужність віддати операційну молодшим. Добре, що в той час вже функціонувало 14 клінік Інституту зі своїми лідерами-завідувачами, які повністю «перекривали» потребу в нейрохірургічній допомозі. А про те, що Андрій Петрович був витривалим і фізично здоровим, свідчили навантаження, які він витримував. Так, у старому будинку на вулиці Великій Житомирській, 17, де мешкав А.П. Ромоданов, ліфт хронічно не працював, і він щодня по кілька разів

піднімався сходами на третій поверх (що відповідає п'ятому поверху сучасного будинку), причому швидко і без задишки.

Мене також дивувала витривалість Андрія Петровича. Після частих відряджень у різні кінці світу і неосяжного Союзу, особливо до Москви, провівши ніч у вагоні потяга, вранці завжди приходив на роботу і був у хорошій формі. І ніхто не здогадувався, що страшна хвороба вже робить свою чорну справу і веде А.П. Ромоданова до останньої межі.

Поза сумнівом, у такому короткому нарисі важко дати повну характеристику великого і яскравого життя видатної особистості.

Але давайте знову поринемо у вир подій того часу. У 1964 р. О.І. Арутюнов рекомендує на посаду директора Київського НДІ нейрохірургії свого учня, заступника з наукової роботи А.П. Ромоданова.

Що залишив О.І. Арутюнов у спадок А.П. Ромоданову?

Корпус римо-католицького госпіталю ім. Станіслава Сірочинського та чотирьохповерхову незавершену прибудову поблизу нього і два невеликі одноповерхові будиночки в глибині парку, в одному з яких була патоморфологія, а в іншому – лабораторії (клінічна та біохімічна).

А.П. Ромоданов, попри те, що був молодим директором, добував корпус №4, який восени 1966 р. вже був уведений в експлуатацію. На відкриття цього корпусу, який я називаю «арутюнівським», приїхав директор Московського інституту нейрохірургії ім. М.Н. Бурденка, член-кореспондент АМН СРСР, професор О.І. Арутюнов, з ініціативи якого і було розпочато будівництво. З введенням цього корпусу Інститут нейрохірургії отримав окремий операційний блок (5 операційних), територію для відділення дитячої нейрохірургії, анестезіології та реанімації.

Ліжковий фонд Інституту, що раніше становив 120 ліжок, зріс до 150.

На превеликий жаль, мені не вдалося в архівах віднайти штатний розклад Київського НДІ нейрохірургії за 1966-1967 роки. Тому відновлюю його згідно з наказами за 1967 р., які пощастило розшукати в архівах.

Перше нейроонкологічне відділення (завідувач – старший науковий співробітник Ю.П. Зозуля)

Друге нейроонкологічне відділення (завідувач – старший науковий співробітник П.О. Пронзевел)

3-4. Відділення гострої травми та болю (завідувач – старший науковий співробітник В.С. Михайловський)

5. Відділення дитячої нейрохірургії (завідувач – старший науковий співробітник Б.А. Пельц)

6. Післяопераційне відділення (завідувач – доктор медичних наук О.Л. Духін)

Лабораторії:

біохімічна (завідувач – Л.Ф. Хомицька)

клінічна (завідувач – Н.І. Скляренко)

експериментальна (завідувач – старший науковий співробітник Т.М. Сергієнко)

нейроморфологічна (завідувач – професор Б.С. Хомінський)

електронної мікроскопії (завідувач – В.П. Тушевський)

фотолабораторія (завідувач – Є.Г. Нехотяєв)

Кабінети:

вушний (завідувач – старший науковий співробітник М.В. Кулікова)

очний (завідувач – старший науковий співробітник Л.М. Зозуля)

Рентгенвідділ (завідувач – Ф.Д. Подольський)

Приймально-поліклінічний відділ (завідувач – Т.Т. Лук'янов, а з 1.06.1967 р. – А.І.Ткач)

Оргметодвідділ (завідувач – М.К. Бротман)

Головний лікар – Л.Є. Пелех

Заступник головного лікаря з адміністративно-господарської роботи – В.Н. Фролов

Головний бухгалтер – Я.В. Чиж

Операційний блок – старша операційна сестра Т.І. Легкодимова

Що зумів і встиг зробити А.П. Ромоданов?

У 1980 році було закладено підвалини нового адміністративно-лабораторного корпусу, який здали в експлуатацію у 1983 році.

Нове приміщення відповідало всім на той час вимогам. Було створено чудові умови для праці всіх наукових лабораторій (тих, що були, і новостворених). Розмістилися вони в новому корпусі таким чином:

Перший поверх – лабораторія експериментальної нейрохірургії та електронно-мікроскопічна лабораторія.

Другий поверх – бухгалтерія, конференц-зал, музей Інституту.

Третій поверх – адміністрація Інституту, кабінет директора, заступника директора, організаційно-методичний відділ, фотолaboratorія, наукова частина.

Четвертий – повністю відділення нейропатоморфології.

П'ятий – новостворена імунологічна лабораторія.

Шостий – клінічна лабораторія та патентний відділ.

Сьомий – біохімічна лабораторія.

Восьмий – бібліотека, читальний зал, які переселилися з підвального приміщення старого корпусу.

Дев'ятий – технічний поверх.

Можна було тільки мріяти про такі умови для лабораторій. Придбали оснащення, і це підняло наукові дослідження на якісно новий рівень.

Із введенням нового лабораторного корпусу №1 сформувались нові лабораторні наукові підрозділи та лабораторії. Так, до складу відділу нейропатоморфології увійшло п'ять спеціалізованих лабораторій: лабораторія культивування тканин, лабораторія патоморфології центральної нервової системи, лабораторія електронної мікроскопії, лабораторія гістохімії нервової системи, лабораторія топографічної і мікрохірургічної анатомії центральної нервової системи.

Унікальним було створення лабораторії нейроімуннології, яка сьогодні перетворилась на потужний науковий відділ. Розширилась біохімічна лабораторія, в її складі з'явилась лабораторія молекулярних досліджень. Була організована радіоізотопна лабораторія.

Суттєво змінилась робота рентгенвідділу. З'явилися комп'ютерні та магнітно-резонансні томографи, тобто техніка, яка давала змогу достеменно діагностувати захворювання.

До речі, А.П. Ромоданов брав активну участь у створенні українських комп'ютерів. І хоч із часом

вони не витримали конкуренції з німецькими та американськими фірмами, проте на певний час відіграли величезну роль у покращенні лікувально-діагностичної роботи інституту та нейрохірургічних закладів України.

В 1984 р. А.П. Ромоданов заклав першу цеглину у фундамент клінічного корпусу і за 3 роки (наприкінці 1987 р.) завершив його будівництво (теперішній корпус №5). А з 1988 р., враховуючи нові територіальні можливості, була кардинально змінена структура та якість роботи Інституту нейрохірургії. Того ж року була зведена прибудова до корпусу №5, де розмістилися кухня, архів та кабінети функціональної діагностики. Завершили також будівництво віварію.

На кожному поверсі дев'ятиповерхової споруди розмістились у комфортних умовах клініки (як колишні, так і новостворені). Просторі сучасні палати, власні операційні, перев'язочні, маніпуляційні. Це була вершина мрії кожного співробітника інституту.

Я добре пам'ятаю той період. З яким завзяттям і радістю ми заносили і встановлювали меблі та обладнання, з якою надією й оптимістичним очікуванням цікавої роботи освоювали нове приміщення.

Треба сказати, що академік А.П. Ромоданов цікавився розвитком світової нейрохірургії, дбав про високий рівень її найновітніших напрямків, наприклад, ендovasкулярної нейрохірургії, трансфеноїдальної, функціональної та стереотаксичної тощо. Він створював групи у складі тих відділень, які функціонували. Так, ендovasкулярна група була у складі I онкологічної клініки (позамозкові пухлини), а трансназальна – у складі II онкологічної клініки (внутрішньомозкові пухлини), а хворі з екстрапірамідною патологією лікувалися на базі II онкологічної та спінальної клінік.

Новий корпус №5 дав змогу новим напрямкам і групам організаційно перерости в новостворені клініки. І відповідно штатний розклад Інституту на 1988 рік був принципово інший.

Для порівняння пропонуємо штатний розклад Київського НДІ нейрохірургії на 1987 р. (180 хворих).

Відділення позамозкових пухлин і судинної патології мозку на 40 ліжок з групою ендovasкулярних втручань. Відділення знаходилося на третьому поверсі римо-католицького госпіталю (корпусу № 3) в правому крилі. Завідувач – проф. Ю.П. Зозуля.

Відділення внутрішньомозкових пухлин з групою трансфеноїдальних втручань на 40 ліжок (ліве крило третього поверху корпусу №3). Завідувач – проф. С.А. Ромоданов.

Відділення травми центральної нервової системи на 20 ліжок. Другий поверх корпусу №3 (права половина). Завідувач – проф. Г.О. Педаченко.

Відділення патології спинного мозку і периферичної нервової системи на 20 ліжок. Другий поверх корпусу №3 (ліва половина). Завідувач – проф. В.С. Михайловський.

Відділення нейрохірургії дитячого віку – 30 ліжок. Другий поверх арутюнівського корпусу (теперішній №4). Завідувач – проф. Ю.С. Бродський.

Відділення анестезіології-реанімації з палатами для реанімації й інтенсивної терапії на 12 ліжок. Третій поверх арутюнівського корпусу (№4). Завідувач – к.мед.н. П.В. Спасіченко.

Відділення функціональної нейрохірургії – 30 ліжок. Перший поверх корпусу №4. Завідувач – проф. О.О. Лапоногов.

Пишучи ці рядки, я ловлю себе на думці, що оці факти із штатним розкладом і зміною структури нашого Інституту можуть бути нудними і нецікавими для певної категорії читачів. І це правда, їх більше буде цікавити динаміка подій. Але для мене, і, думаю, не лише для мене, а й для інших, істинних патріотів нашого Інституту, це важливо. Це ті етапи нашого життя, які ми пройшли. Це те, що, на жаль, інколи забувається. І навіть ті, хто був свідком всіх цих подій, із плином часу згадують не все.

Тому, попрацювавши з архівами, переповідаю ті події, які відбувалися уже в далеких 80-х роках ХХ століття.

Штатний розклад Київського НДІ нейрохірургії на 1988 р. був таким.

Клініки:

Відділення нейрохірургії хворих дитячого віку – 30 ліжок. I клініка (корпус №5, 2-й поверх). Проф. Ю.С. Бродський.

Відділення нейрохірургії задньої черепної ямки – 30 ліжок. II клініка (корпус №5, 3-й поверх). Проф. Р.М. Трош.

Відділення позамозкових пухлин – 30 ліжок. III клініка (корпус №5, 4-й поверх). Проф. Ю.Д. Сошов.

Відділення нейрохірургічних хворих геронтологічного віку – 30 ліжок. IV клініка (корпус №5, 5-й поверх). Проф. С.А. Ромоданов.

Відділення периферичної нервової системи і відновної нейрохірургії – 30 ліжок. V клініка (корпус №5, 6-й поверх). Проф. В.І. Цимбалюк.

Відділення функціональної нейрохірургії – 30 ліжок. VI клініка (корпус №5, 7-й поверх). Проф. О.О. Лапоногов.

Відділення ендovasкулярної нейрохірургії – 30 ліжок. VII клініка (корпус №5, 8-й поверх). К.мед.н. В.І. Щеглов.

Відділення патології спинного мозку – 30 ліжок. VIII клініка (арутюнівський корпус №4, 1-й поверх). Проф. В.С. Михайловський.

Відділення травми центральної нервової системи – 30 ліжок. IX клініка (арутюнівський корпус №4, 2-й поверх). Проф. Г.О. Педаченко.

Відділення післяопераційної реабілітації – 60 ліжок. X клініка (корпус №3 римо-католицького госпіталю, 2-й поверх). К.мед.н. І.В. Степаненко.

Відділення патології судин головного мозку і трансфеноїдальної нейрохірургії – 30 ліжок. XI клініка. К.мед.н. О.М. Гук.

Відділення анестезіології-реанімації – 15 ліжок. XII-1 клініка (арутюнівський корпус №4, 3-й поверх). К.мед.н. П.В. Спасіченко.

Відділення анестезіології-реанімації – 15 ліжок. XII-2 клініка (корпус №3 римо-католицького госпіталю, 3-й поверх). К.мед.н. Р.Ю. Яроцький.

Андрій Петрович модернізував матеріальну базу Інституту нейрохірургії, створив нові спеціалізовані клініки і наукові відділи: відділення нейрохірургічних хворих геронтологічного віку і внутрішньомозкових пухлин, відділення дитячої нейротравми, відділення пухлин задньої черепної ямки, відділення відновної

нейрохірургії, відділення функціональної нейрохірургії, відділення ендovasкулярної нейрохірургії, відділення патології судин головного мозку та трансфеноїдальної хірургії аденом гіпофізу, відділення реабілітації.

Треба відзначити, що більшість із перерахованих відділень були першими не тільки в Союзі, а й у світі (функціональної, ендovasкулярної, відновної, геронтологічної нейрохірургії і т.ін.). Значно розширилися служба анестезіології та реанімації. Замість післяопераційного відділення почали функціонувати два повноцінних реанімаційних відділення.

Разом із В. Гогерманом – інженером по будівництву, А.П. Ромоданов виношував новий план – генеральної розбудови Інституту. Він прагнув створити комфортні умови для тих клінік, що функціонували, і тих, які планували відкрити.

Я пам'ятаю той ескізний проект. План розміщення об'єктів будівництва включав реконструкцію адміністративно-лабораторного корпусу №1, що з'єднувався із старим корпусом (№3), корпусом №2, в якому зараз знаходиться фізіотерапія, лабораторія радіонуклідної діагностики та на 4-му поверсі – кафедрі нейрохірургії Київського інституту удосконалення лікарів. Корпус №3 переходив у корпус №4 (де зараз розташовані операційний блок, відділення спінальної нейрохірургії, черепно-мозкової травми та реанімації). Корпус №4 з'єднувався переходом із клінічним корпусом №5 та корпусом №6. Планували зведення нового сучасного дев'яти поверхового комплексу, який складався б із двох корпусів: корпусу нової поліклініки з реабілітацією, фізіотерапією, денним стаціонаром та сучасного готелю на 100 місць для хворих і родичів із близького та далекого зарубіжжя. Будівництво було успішно розпочато, звели корпуси, але далі діло не пішло. Після смерті А.П. Ромоданова ось уже більше 20 років недобудова лякає сусідні будинки своїми чорними проваллями незаскслених вікон.

Планували спорудження нового приміщення у вигляді півкола для майбутніх операційних залів з необхідним сучасним обладнанням. Воно мало бути розташоване за клінічним (п'ятим) корпусом (зараз на тому місці розміщене відділення радіохірургії).

Усі ці корпуси мали бути з'єднані переходами. Тобто планувався унікальний нейрохірургічний комплекс (поліклініка, лабораторії, стаціонар, операційні, реабілітація) за масштабністю найбільший у світі, тому що під час введення в експлуатацію в 1988р. клінічного корпусу ліжковий фонд інституту збільшився до 410 ліжок – такої потужної нейрохірургічної структури із таким ліжковим фондом і лабораторіями в світі не було.

Після волонтаристського поділу нашого Інституту в 1997р. і виокремлення ендovasкулярного відділення, яким керував к.мед.н. В.І. Щеглов, котрий прихопив собі крім восьмого поверху ще й дев'ятий та сьомий поверхи, де розміщувалась клініка функціональної нейрохірургії, керована проф. О.О. Лапоноговим, ліжковий фонд Інституту зменшився до 361 ліжка.

Біля гаражів на місці старого приміщення у 1988р. виріс двоповерховий віварій (у перспективі А.П. Ромоданов планував його перетворити на клініку для тварин), так необхідний для утримання та вирощування

тварин для експериментальних робіт, кількість яких суттєво зросла із введенням в експлуатацію лабораторного корпусу і появою нових наукових напрямів (нейроімунологія, біохімія та ін.).

А.П. Ромоданов як директор і лікар-гуманіст дбав не тільки про розбудову інституту, а й про духовність співробітників. Відповідно до генерального плану забудови передбачалось спорудження церкви на території Інституту нейрохірургії. Це не була данина моді, тим паче, що в радянські часи це не схвалювалося, а навіть навпаки, переслідувалося. Це було те глибинне, що пульсувало в душі Андрія Петровича ще з раннього дитинства, оскільки він – син православного священика, виховувався на християнських традиціях.

А.П. Ромоданов міг все: добудувати корпус №4, побудувати адміністративно-лабораторний, клінічний корпуси та віварій, розпочати нове будівництво поліклінічного корпусу, організувати нові лабораторії та клінічні підрозділи, оснастити їх обладнанням, реактивами та ін. Тому не дивно, що Андрій Петрович мав великий авторитет не тільки в Україні, а й за її межами. Його поважали й шанували не тільки як директора одного з найбільших нейрохірургічних закладів світу, а й як визначного громадського діяча, депутата Верховної Ради СРСР двох скликань.

У нього були прекрасні відносини з першими особами України – В.В. Щербицьким, О.Ф. Ватченком, В.С. Шевченко та ін.

Тільки А.П. Ромоданов міг організувати 50-літній ювілей Київського НДІ нейрохірургії в 1977 році, коли по суті Інституту було всього-на-всього 27 років. Київський НДІ нейрохірургії розпочав свою історію як спадкоємець Київського психоневрологічного інституту, створеного в 1927 р., і який у 1950 р. був реорганізований в Інститут нейрохірургії. Формально 50 років, а реально нейрохірургічних – 27. Це було грандіозне свято. У присутності керівництва Верховної Ради УРСР та Кабміну, директорів та численних гостей із СРСР і співробітників Інституту Голова Президії Верховної Ради УРСР Олексій Федосійович Ватченко вручив високу державну нагороду, якою відзначались трудові колективи, – орден Трудового Червоного Прапора. Як голова профсоюзного комітету, я стояв поряд із директором А.П. Ромодановим і секретарем парторганізації Г.М. Яхненко біля прапора Інституту, на який прикріпили орден, і навіть був розцілюваний О.Ф. Ватченком (при Л.І. Брежнєві це було модно).

Це був тріумф української нейрохірургії. Це був тріумф А.П. Ромоданова, який на той період уже мав більше двох десятків нагород і під керівництвом якого колектив установи здобув високу державну нагороду.

А.П. Ромоданов без сумніву поспішив із 50-літнім ювілеєм, що викликало скептичну реакцію керівництва Московського і Ленінградського інститутів нейрохірургії. Але він, видно, відчував, що в майбутньому цього зробити уже не зможе.

Пізнніше святкування п'ятдесятирічного (2000 р.) та шістдесятирічного (2010 р.) ювілеїв Інституту нейрохірургії пройшли кулуарно і поспіхом. Найвищим представником керівних органів на 60-річчя Інституту був віце-президент АМН України, академік АМН України Л.Г. Розенфельд, за що йому велика подяка.

А.П. Ромоданов по-батьківськи піклувався про співробітників Інституту. За його директорства побудували два кооперативних будинки, і всі, хто хотів, і навіть зовсім молоді, мали змогу отримати квартири.

Він домогся виділення для співпрацівників Інституту земельних ділянок під садівництво (Ровжі, Круглик). Тільки один телефонний дзвінок А.П. Ромоданова міському голові Києва М.В. Лаврухину вирішував проблему прописки в м. Києві талановитої молоді, яка сьогодні очолює клініки Інституту нейрохірургії.

А скільки дітей співробітників Інституту зобов'язані А.П. Ромоданову навчанням у Київському медичному інституті!

Треба сказати, що академік А.П. Ромоданов і ректор Київського медичного інституту ім. О.О. Богомольця академік Є.Г. Гончарук були великими друзями. Вони часто разом їздили в Москву на сесії АМН СРСР, зупинялись в одному готелі. Я мав нагоду в одну із поїздок супроводжувати їх. Ми їхали разом в потязі, жили в готелі «Россия», і мені дуже імпонували теплі товариські взаємини двох метрів. У подальшому ця дружба і високий авторитет А.П. Ромоданова уберегли Є.Г. Гончарука від незаконного звільнення з посади ректора після Чорнобильської катастрофи і необґрунтованих нападок на нього деяких депутатів.

Пройде небагато часу, і в 1986 р. у директора Інституту зародиться ідея переведення кафедри нейрохірургії із лікарні ім. Жовтневої революції на базу Київського НДІ нейрохірургії, що по суті було першою ластівкою в новому підході до навчання майбутніх лікарів.

Ім'я А.П. Ромоданова у всіх, хто знав його, викликало захоплення. Популярність серед людей була надзвичайна. А прочитавши спогади, написані мною, я певен, що ніхто не буде ставити питання, чому Інститут нейрохірургії названий іменем А.П. Ромоданова.

О.І. Арутюнов – це становлення, перші кроки й організація Інституту нейрохірургії.

А.П. Ромоданов – це розбудова і розквіт Інституту й української нейрохірургії.

Насправді Київський інститут нейрохірургії ще за життя Ромоданова називали його іменем, так само, як інститут М.М. Амосова, інститут О.О. Шалімова. Вшановуючи пам'ять цих видатних людей, їх називали геніями, вони стали легендою в історії медицини. І те, що держава присвоїла імена цих лікарів-вчених інститутам, в яких вони працювали, після їх смерті, населенням України було визнано це ще за життя цих трьох наукових та фахових велетнів.

Після смерті О.І. Арутюнова в 1975 році Андрію Петровичу Ромоданову запропонували очолити Московський інститут нейрохірургії. Але Доля, Господь, мабуть, дали йому пораду не робити цього. І від цього виграли обидва інститути: наш Інститут, який А.П. Ромоданов постійно розбудовував, і Московський інститут, в якому молодий лідер Коновалов Олександр Миколайович став не тільки кращим нейрохірургом світу, але й розбудовником Московського інституту нейрохірургії.

Згідно з класичними канонами А.П. Ромоданов повністю реалізував себе: побудував величезний нейрохірургічний комплекс, виростив сина – С.А. Ромоданова, доктора медичних наук, професора,

члена-кореспондента НАМН України, посадив незвичайне дерево у вигляді наукової ромоданівської школи, плоди якого – 30 докторів і 52 кандидати медичних наук.

Як головний нейрохірург МОЗ України А.П. Ромоданов величезну увагу приділяв розширенню і зміцненню нейрохірургічної мережі. У кожному обласному центрі та великих містах України були відкриті повноцінні нейрохірургічні відділення на 20-60 ліжок, підготовлені завідувачі, котрі навчалися та стажувалися в стінах Інституту нейрохірургії. З його ініціативи створювалися спеціалізовані міжрегіональні нейрохірургічні відділення (судинні, функціональні, дитячі та ін.).

За активної участі А.П. Ромоданова як директора Інституту, головного нейрохірурга МОЗ України була створена потужна ургентна нейрохірургія в м. Києві, на лівому березі Дніпра, у лікарні швидкої медичної допомоги. Керівником клініки невідкладної нейрохірургії був призначений професор М.Є. Поліщук. А.П. Ромоданов на перших порах один раз на тиждень робив обходи в нейрохірургічному відділенні ЛШМД.

Кожен четвертий нейрохірург України мав вчений ступінь доктора чи кандидата медичних наук, 60% нейрохірургів мали вищу або першу кваліфікаційну категорію.

Як завідувач опорної кафедри нейрохірургії, академік А.П. Ромоданов примножував її славу, дбав про якісну професійну підготовку студентів на кафедрах та курсах нейрохірургії в 15 вищих медичних навчальних закладах України.

Андрій Петрович стояв біля витоків становлення потужної педагогічної служби, створення кафедр і курсів нейрохірургії у вищих медичних навчальних закладах України. Я пам'ятаю, як багато листів із підписом А.П. Ромоданова про збільшення кількості годин для викладання нейрохірургії я носив до міністрів МОЗ України, котрі мінялись, як картинки в калейдоскопі.

А.П. Ромоданов був великий у всьому, навіть у тому, що не тримався за своє крісло. Ще у 1990 р. він сказав, що працюватиме директором до 75 років, а потім перейде на посаду почесного директора. Для цього він провів в Інституті вибори майбутнього директора і вже в 1992 р. почав готувати собі новий робочий кабінет.

Навпроти приймальної директора була фотолaboratorія, яка у зв'язку з новими комп'ютерними можливостями втратила свою актуальність. Тому вирішили перепланувати приміщення, зробили ремонт: пофарбували стелю, стіни, підлогу (до речі, колір вибирала Ганна Сергіївна), тобто облаштовували кабінет для почесного директора.

Та, на жаль, не все можна передбачити. Доля не дала дожити Андрію Петровичу навіть до 75 років. На 73 році життя жаклива хвороба (заочеревинна злоякісна пухлина) за короткий час (дещо більше двох місяців) забрала життя одного з найкращих фахівців з нейрохірургії, наукового лідера, видатного громадського діяча, славного сина України.

Так пройшло життя. Що ж встиг зробити А.П. Ромоданов?

А.П. Ромоданов зробив багато, більше, ніж може зробити за життя звичайна людина. Його ім'я вписане золотими літерами в історію України, історію Інституту нейрохірургії і в серця тих людей, які мали честь з ним працювати.

Він ще за життя здобув високе звання розбудовника української нейрохірургії й Інституту нейрохірургії, статус одного з найвизначніших організаторів нейрохірургії в Україні, фундатора власної Ромоданівської школи.

Чи був А.П. Ромоданов ідеальний у всьому? Мабуть, ні. Він був людиною і, як і всі ми, помилявся, але завжди говорив: «Людина може помилятися, але якщо вона повторює ті самі помилки, то це вже діагноз».

Він не тільки нагороджував, підносив авторитет своїх колег, але й усував з посади своїх підлеглих за халатне ставлення до роботи. Особливо йому не таланило із заступниками з адміністративно-господарської роботи. Як тільки А.П. Ромоданов бачив, що краде, він зразу ж звільняв такого співробітника.

Помер Андрій Петрович 5 серпня 1993 року. За рішенням уряду від 4 листопада 1993 року його славне ім'я присвоєно Інституту нейрохірургії АМН України. Сьогодні це Інститут нейрохірургії ім. акад. А.П. Ромоданова НАМН України.

Все життя А.П. Ромоданова – подвиг: бойовий шлях від Москви до Берліна; блискучий творчий шлях в нейрохірургії як організатора, нейрохірурга, педагога, науковця, котрий здобув міжнародне визнання громадського і політичного діяча.

Людина високих моральних якостей, виняткової цілеспрямованості, новатор у нейрохірургії, талановитий організатор науки, педагог, громадський діяч, один із найяскравіших основоположників української та радянської нейрохірургії, розбудовник Інституту нейрохірургії, патріарх української нейрохірургії, академік А.П. Ромоданов продовжує жити в пам'яті і серцях учнів, колег, друзів та вдячних пацієнтів, яким він подарував життя.

**Уходят люди... Их не возвратить.
Их тайные миры не возродить.
И каждый раз мне хочется опять
от этой невозвратности кричать**

Евгений Евтушенко

Цымбалюк В.И.

Институт нейрохирургии им. акад. А.П.Ромоданова
НАМН Украины, Киев, Украина

Академик Ромоданов Андрей Петрович - Созидатель украинской нейрохирургии

Tsybalyuk V.I.

Institute of Neurosurgery named after acad. A.P.
Romodanov, NAMS of Ukraine, Kiev, Ukraine

Academician Andrei Petrovich Romodanov is creator of Ukrainian neurosurgery